ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 5, številka 3, marec 2002 · ISSN 1408-2969

RAZPRAVE

Nenad Miščević

Namišljene skupnosti in njihov moralni položaj: primer nacije

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Nenad Miščević, »Namišljene skupnosti in njihov moralni položaj: primer nacije«, *Analiza: časopis za kritično misel* 5, št. 3 (2001): 12–32.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Nenad Miščević
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

NAMIŠLJENE SKUPNOSTI IN NJIHOV MORALNI POLOŽAJ: PRIMER NACIJE

Če je pripadnost iluzorna, potem ne more nikogar zavezovati. Pripadnost "namišljeni" skupnosti je odvisna od prepričanj o zmotni, "prikrito izmišljeni" sliki svoje družbe. Do mere, v kateri je tudi nacija taka prikrito izmišljena skupnost, so domnevne dolžnosti do nje iluzorne in nične. Dokazujemo, da zmotna prepričanja o moralni dolžnosti vodijo k moralno vprašljivi praksi in nam vsiljujejo napačen red prioritet nasploh in napačno izbiro dosega naše dolžnosti. Dalje, dejstvo, da smo rojeni in socializirani v (od drugih) izmišljeno identiteto z malo možnosti izhoda, ne pelje niti k dostojanstvu niti k avtonomiji. Glede na neprijetni značaj utemeljujočih nacionalnih mitov kulturna in politična pomembnost prikrite konstrukcije lahko in pogosto tudi res naposled vodi k nevarnim izbruhom. Namišljeni značaj nacionalne skupnosti ima torej resne moralne posledice, ki delujejo proti pro-nacionalističnim stališčem. Ta sklep je v očitnem nasprotju z domnevami v sedanji "liberalno nacionalni" literaturi (Tamirjeva, Miller, McCormick), ki ne le ugotavlja, da je "namišljena" pripadnost neškodljiva, temveč tudi moralno privlačna, in za katero, kot pravi Tamirjeva, "življenje v skupnosti, kjer njeni člani delijo 'namišljeni' čut za skupnost, vzbudi vzajemno odgovornost".

Ključne besede: nacionalizem, nacionalni mit, konstruirana identiteta, dolžnost.

I. Uvod

> Ali lahko namišljena, nerealna pripadnost utemelji dejanske dolžnosti? To je vprašanje, ki ga bomo pretresali v tem prispevku. Najbolje je začeti s širšim vprašanjem: Kaj je temelj dolžnosti, ki jih posamezniki imajo do kolektivov, v katere sodijo, in do institucij, ki podpirajo življenje takih kolektivov? Je to pravična narava institucij ali zgolj volja posameznika in pretekla zgodovina vzajemnih delovanj z drugimi člani in institucijami ali pa obstajajo temelji, ki izvirajo iz same pripadnosti, neodvisno od katerekoli odločitve ali kateregakoli preteklega "dolga", ki si ga je prostovoljno naprtil posameznik. Mnogi filozofi od Aristotela sem so se odločili za zadnjo alternativo. Dokazovali so, da temelj dolžnosti, ki jih člani vsaj nekaterih skupnosti, med katerimi so najbolj izrazite družina, polis in nacija, imajo do njih, v veliki meri presegajo individualno voljo.

Po njihovem mnenju izvirajo iz posebnih kvalitet takih skupnosti in institucij. Dandanes take filozofe pogosto opišemo kot "komunitarijance". Pogosto se domneva, da dejstvo, da kdo pripada obdajajoči ga skupnosti, utemeljuje njegove razne "identitete", na primer rasno, nacionalno, regionalno ali religiozno identiteto. Ta članek se osredinja na nacionalno identiteto posameznikov v smislu posameznikove pripadnosti nacionalni skupnosti. Najprej nekaj besed o izrazu "nacionalno". Tako na ravni političnega, nereflektivnega nacionalizma kot sofisticirane filozofske obrambe pronacionalistične drže je prevladujoče pojmovanje pojmovanje nekakšne kulturne skupine, ki jo po možnosti združuje skupen rod in ki ji je podeljena nekakšna vrsta civilnih vezi. Take skupine se v literaturi imenujejo različno: "nacije", "etnične skupine" ali celo "plemena". Da bi lažje stopili v razpravo z nacionalistom, predlagam, da sprejmemo njegov izraz in ostanemo pri tem nejasnem smislu "nacije" ter včasih zapišemo "etnokulturna nacija", da bi bralca opozorili na mišljeni smisel.

Kako realna je etnonacionalna skupnost? Starejši pronacionalistični pisci, na primer tisti, ki so znova obudili razne nacije, so vzeli njeno realnost zelo resno in polnili velike količine knjig s poskusi njenega dokazovanja z zgodovinskimi raziskavami. Njihova ozadnja motivacija je bila verjetno domneva odvisnosti: moralna obveznost nekoga do zadevne skupnosti je dejanska le, če sama skupnost obstaja. Nedavni trendi v družbeni in politični znanosti so prinesli določeno mero skepticizma glede realnosti etnonacije in etnonacionalne pripadnosti. (V nadaljevanju bom uporabljal "nacionalno" preprosto tako, kot da pomeni "etnonacionalno".) Vodilne metafore so tiste o "namišljenih skupnostih", "družbeni konstrukciji" in podobno. Benedict Anderson je znamenito opisal nacije in druge velike skupnosti kot "namišljene skupnosti" (Anderson, 1991). Predlagalci takih metafor jih vselej ne uporabljajo v deflacijskem pomenu. Včasih "konstruirano" pomeni zgolj "ustvarjeno s strani družbene institucije", v tem smislu pa sta denar in vojaški čin konstruirani zadevi. Vendar pa seveda pogosto implicirajo, da je posebna lastnost konstruirana v negativnejšem smislu, da je iluzorna ali preprosto varljiva (glej, na primer, Brubaker, 1996 in Brubaker in Cooper, 2000). Identitete, ki so utemeljene na namišljeni pripadnosti, so v nekem smislu tudi "namišljene" identitete.

Predpostavimo, da so zgodovinarji in sociologi odkrili, da si je zadevno skupnost ali zadevno lastnost varljivo zamislila neka družbena skupina. Kakšne posledice bo to odkritje imelo za moralni položaj take skupnosti, za lastnost in identiteto, ki na njej temelji? Na primer, če bi se izkazalo, da nacije ali rase dejansko ne obstajajo, kakšne bi bile posledice za "nacionalno" ali "rasno identiteto" in za dolžnosti, ki so domnevno njena posledica? Ali so prikrito konstruirane identitete moralno obvezujoče? Ali imajo posamezniki, ki mislijo, da jih imajo – in tretja stran –, posebne, iz njih izvirajoče dolžnosti, ki presegajo spoštovanje posameznikove izbire (četudi je to zgrešena izbira)? Ta članek argumentira, da je odgovor nikalen in da so posledice pogubne. Če je pripadnost iluzorna, potem ne more nikogar zavezovati. Do mere, v kateri je tudi nacija taka prikrito izmišljena skupnost, so domnevne dolžnosti do nje iluzorne in nične.

To je v očitnem nasprotju z domnevami v sedanji "liberalno nacionalni"

literaturi, ki jo predstavljajo avtorji, kakršni so Tamirjeva, Miller in Mac-Cormick. Ugotavljajo, da "namišljena" pripadnost ni le neškodljiva, temveč tudi moralno privlačna. Pričakovali bi, da bodo pronacionalistični pisci postali vsaj nekoliko živčni glede sociooloških odkritij (ali domnevnih odkritij). Namesto tega so se mnogi od njih, ko so se soočili z grožnjo nerealnosti njihovih priljubljenih skupnosti, lastnosti in na njih zgrajenih identitetah, odločili zavrniti domnevo, da so dolžnosti – vsaj do določene mere – odvisne od dejanske pripadnosti. Rezultat tega je, da so bile sodobne moralne razprave nenavadno ravnodušne do teh dejanskih vprašanj. Vidni sodobni filozofi, ki smo jih našteli na začetku odstavka, so trdili, da so normativnovrednostne nacionalistične trditve združljive z "namišljeno" naravo nacije. Trditev je prefinjeno izoblikovala Tamirjeva:

> "Življenje v skupnosti, kjer njeni člani delijo 'namišljeni' čut za skupnost, vzbudi vzajemno odgovornost." (Tamir, 1993: 85)

Mislim, da so klasiki – v nasprotju s sodobniki – imeli prav glede odvisnosti. Potem ko bom pripravil temelj v drugem razdelku, bom v glavnem, tretjem razdelku članka zagovarjal trditev o odvisnosti: le realne identitete imajo avtonomen moralni položaj in utemeljujejo prave dolžnosti, medtem ko namišljene identitete utemeljujejo zgolj namišljene dolžnosti. Zagovor je povečini filozofski in se opira na grobo teorijo identitete in identifikacije, na opis varljive družbene konstrukcije in na nekaj splošnih moralnih načel. Seveda pa bom tvegal tudi dejstveno trditev v smislu, da so nekatere izrazite kolektivne identitete posameznikov varljivo zgrajene, še posebej bogate, "debele" nacionalne identitete, ki jim dajejo prednost komunitarni zagovorniki nacije. Ne bom je zagovarjal v podrobnostih, temveč le ponovil, da jo vidni komunitarijanci že sprejemajo. Iz trditve o neodvisnosti in dejstvene trditve izhaja, da nacionalne identitete do mere, v kateri so tako varljivo konstruirane, nimajo nikakršnega pozitivnega moralnega položaja in ne zasnujejo nobene prave dolžnosti. Klasična trditev o odvisnosti in sodobni skepticizem o realnosti "debelih" nacionalnih identitet potemtakem skupaj ponudita *modus tollens*. Naposled, četrti razdelek predstavi nekaj izbranih primerov zgodovinskih nacionalnih mitologij, ki naj bralca spomnijo na dejansko moralnost nacionalizma.

II. Iluzija pripadnosti

Naj začnem s pretresom tistega, za kar sodim, da je razumna označitev identitet, utemeljenih na neki pripadnosti. Bernard Williams (Williams, 1995) modro poudarja, da je taka družbena identiteta povezana s "tipom ali s splošno stvarjo ... Zelo je pomembno, da tovrstna identiteta ni moja identiteta v nekem posebnem smislu." (Williams, 1995: 7-8) Umešča jo v kontekst klasifikacije in tipologije: "družbena identiteta osebe ... identiteta nekoga kot osebe, ki sodi v neko družino, skupino ali raso." (Williams, 1995:2,7) Način razumevanja tega je, da orišemo identifikacijo z neprostovoljno pripadnostjo – imenujmo jo *B* – kot relacijo, ki je tako kognitivna kot konativna. Konativne aspektne značilnosti temeljito skrbijo za *B* (in, ko so pozitivne, za njegovo ohranitev) in za *B*-obveznosti in za pripravljenost okrepiti moči *B* (in/ali vsaj *B*-obveznosti) v prihodnosti. Imenujmo take

naravnanosti identifikacijske naravnanosti. Tu je torej bistvena naslednja točka: identifikacijske naravnanosti do *B* normalno krepijo in stabilizirajo *B* (če je B podvrgljiv okrepitvi) in/ali njegovo vzročno pomembnost. Okrepitev *B* normalno stabilizira identifikacijske naravnanosti do *B*. Ta spiralni proces običajno ustvari homeostatični sveženj okrog *B* ("*B*-sveženj"), ki se nenehno obnavlja, ustvari del naše "druge narave". Toliko o splošnem in nevtralnem opisu identifikacije, utemeljene na pripadnosti.

Williams gre kajpada še dlje od tega in naredi potezo, ki neprostovoljnim identitetam podeli poseben status. Po njegovem mnenju take identitete značilno "niso zgolj analogne klasifikacijam narave, temveč so tesno povezane z naravo. Vi ste na primer značilno rojeni v nekem odnosu s Quebecom, ki vas naredi za Quebečana." (Williams, 1995: 10) Ljudje lahko torej najdejo svojo identiteto v religiozni sekti, ki se ji prostovoljno pridružijo. Vendar pa je v takih primerih značilno, da imajo nek občutek, da to ni zgolj odločanje za eno skupino med drugimi, temveč da to predstavlja odkritje nečesa, kar je bilo tam, ali prihajanje domov v smislu – ki ga Williams povezuje z Nietzschejem – "postani to, kar si". Ko govori o volji do nacionalne identifikacije, pripominja, da "je to voljo mogoče izpolnjevati tako, da sovpade z nečim, kar že nespremenljivo sem." (Williams, 1995: 10)

Nadaljnja trditev, ki je Williams v navedenem članku ne podpira, je, da take na pripadnosti utemeljene identitete zasnujejo posebne dolžnosti, ki presegajo voljo in individualno zgodovino posameznikov, ki so nosilci teh identitet. Klasični pronacionalistični avtorji so zelo goreče zagovarjali trditev, da so ustrezne kolektivitete (skupnosti, institucije) realne, da dejansko imajo zadevne kvalitete in da obveznosti res izvirajo iz takih dejanskih kvalitet njihovih najljubših skupnosti, nacij. Predpostavljali so tako realnost skupnosti in kvalitet kot odvisnost dolžnosti od te realnosti. Tako so ti starejši avtorji – od velikih mislecev, kot sta bila Herder in Bauer, do propagandistov, ki so šli po njihovih stopinjah – zašli v velike težave glede utemeljitve normativnih trditev na trdnem realizmu o naciji in opisovali dobesedna prepričanja o organicističnem "nacionalnem značaju" in podobnem. Res je, dejstvo, da "je to voljo mogoče izpolnjevati tako, da sovpade z nečim, kar že nespremenljivo sem", recimo Hrvat, predpostavlja, da sem to nekaj dejansko in nespremenljivo, da je moja hrvaška pripadnost moja nespremenljiva identificirajoča kvaliteta.

Vendar niti vsi (pro)nacionalisti ne soglašajo glede objektivnosti celo najvidnejših zadevnih lastnosti; nekateri zahtevajo objektivno imetje skupnega rodu in sorazmerno čisto kulturo, drugi se zadovoljijo z bolj subjektivno različico. (To pomeni, da je mešani pojem, ki smo ga predlagali, mogoče še naprej deliti v skladu s stopnjo subjektivnosti v nasprotju z objektivnostjo.) Tu imamo nekaj, za kar menim, da je razumna različica bolj subjektivnega pojma, ki jo je predložil D. Miller, eden od najsijajnejših in najbolj zmernih sodobnih privržencev pronacionalistične drže:

> "Kaj ljudem pomeni, da imajo skupno nacionalno identiteto, da delijo svojo nacionalnost? V bistvu to ni zadeva objektivnih značilnosti, ki jih

> imajo, temveč zadeva njihovih skupnih prepričanj: prepričanja, da vsak sodi v skupnost z drugimi, da ta združba ni niti prehodna niti zgolj instrumentalna, temveč izvira iz dolge zgodovine skupnega življenja, ki se bo (tako se upa in pričakuje) nadaljevalo v prihodnost; da se skupnost loči od drugih po posebnih značilnostih svojih članov; da vsak član priznava zvestobo skupnosti, ki se izraža v pripravljenosti žrtvovati osebne cilje za napredek njenih interesov, in da mora skupnost uživati stopnjo politične avtonomije, običajno (vendar pa ne mislim, da nujno) v obliki suverene države. Kjer ta prepričanja v veliki meri deli celotno zadevno prebivalstvo, imamo zadostne razloge, da rečemo, da obstaja nacija. Kar je treba podčrtati, je to, kako malo ta definicija vsebuje. Ne vsebuje nobene domneve, da so nacije tako rekoč naravne vrste, ki jih medsebojno razmejujejo fizične značilnosti. Lahko se zlahka prilagodi zgodovinski spremenljivosti nacionalnih identitet in priznava obseg, v katerem nacije nastajajo v zunanjih okoliščinah, kakršni so spopadi med državami. Niti ni nikakršne domneve, da bodo ljudje iste nacionalnosti imeli skupne objektivne značilnosti, kakršni sta rasa ali jezik. Dejansko je mogoče, da prepričanje ljudi o teh značilnostih utegne tvoriti del posebnih nacionalnih bitnosti." (Miller, 1992: 87)

Ta označitev – združljiva z umanjkanjem nekega objektivnega temelja za nacionalno identiteto – se dobro ujema s stališči, ki jih je v družboslovju uveljavil Benedict Anderson in ki jih zajema njegov znameniti rek, da je nacija "namišljena skupnost". Ima tudi prednost, da jo predlagajo številni resni filozofski pronacionalisti, tako da ponuja skupno pojmovno osnovo za moralne razprave z njimi. Filozofski pronacionalisti so povečini jasni glede dejstvene zmotnosti skupnih nacionalističnih prepričanj. Dokazoval bom, da so stroški sprejetja take subjektivne definicije zanje zelo visoki. Nemara želijo, da bi zavarovali zahteve raznih skupin pred sociološko zavrnitvijo: Predpostavimo, da neka velika skupina želi državo, sociologi skupaj z zgodovinarji pa ugotovijo, da so dialekti, ki se govorijo znotraj skupine, dejansko precej mešana skupina (in ni nikakršne dejanske meje, ki bi nekatere od njih ločila od najbližjega dialekta sosednjega "jezika"), da nimajo skupnega porekla, temveč da dejansko izvirajo iz treh različnih skupin, od katerih je ena nerazločljiva od svojih sosedov itn. Take možnosti so zelo realne (na primer, genetski zemljevid Francije kot celote je očitno zelo heterogen, medtem ko so posamezne francoske province notranje genetsko zelo homogene). Premišljen nacionalistični teoretik se bo želel izogniti takim na sociologiji ali na zgodovini ali na genetiki utemeljenim zavrnitvam in bo raje pripravljen plačati visoko ceno za to, da naredi nacijo za stvaritev subjektivnosti. Miller opisuje položaj z naslednjimi, po mojem mnenju pravilnimi, besedami:

> "Nacionalne identitete značilno vsebujejo znatno sestavino mita. Nacija se pojmuje kot skupnost, ki sega v zgodovino in ima poseben značaj, ki je naraven za njene člane. Brezstrastno raziskovanje bi verjetno razkrilo precejšnjo diskontinuiteto tako v značaju ljudi, ki so zasedali določeno ozemlje, kot v njihovih običajih in praksah. Verjetno bi tudi odkrilo, da so

> mnoge stvari, ki se zdaj štejejo za prvobitne lastnosti zadevne nacije, dejansko umetne iznajdbe, res, zelo pogosto samovoljne iznajdbe, ki so bile izmišljene za to, da bi služile političnim ciljem. Zdi se torej, da nacionalne identitete ne morejo preživeti kritičnega premisleka. Če nanje apliciramo normalne kanone racionalnosti, se izkažejo za varljive." (Miller, 1992: 35)

Na naslednji strani končno oblikuje svoje lastno stališče v nasprotju z domnevnim videzom, v skladu s katerim nacionalne identitete ne morejo preživeti kritičnega premisleka:

> "Toda ta sklep je prehiter. Raje kot da bi takoj odslovili nacionalnost, potem ko smo odkrili, da nacionalne identitete vsebujejo prvine mita, bi se morali vprašati, kakšno vlogo igrajo ti miti pri izgradnji in ohranjanju nacij." (Miller, 1992: 36)

Pokaže na dve pozitivni funkciji mitov. Prvič, "nudijo zagotovilo, da je nacionalna skupnost, katere del nekdo je, trdno utemeljena v zgodovini, da dejansko uteleša realno kontinuiteto med generacijami". Drugič, miti opravljajo moralizirajočo funkcijo, tako da ponudijo modele vlog nacionalnih herojev. Podobne formulacije najdemo v delu MacCormicka in Tamirjeve. MacCormick je zelo jasen, ko piše o škotski zgodovini:

> "Tradicija in ljudski spomin ... sta kajpada zadeva tako mita in herojskih legend (Bannockburn, Flodden, Flora Macdonald) kot razumne zgodovine ... Toda dejstvo, da mitična zgodovina vsebuje prvine čiste fikcije, se ne odvzema od dejstva, da velja in se zatrjuje kot skupen mit ali tradicija. Slednje pa je ključno dejstvo za to razpravo. Kajti v taki skupni zavesti živi smisel skupne identitete, kar je tisto, kar mislimo z idejami nacionalnosti." (MacCormick, 1982: 250-251)

Naj še pripomnim, da zanj nacionalna pripadnost vključuje kakorkoli že oddaljeno sorodstvo s sodržavljani "bodisi po rojstvu bodisi (kot dejansko v vzporednem primeru družine) po posvojitvi" (MacCormick, 1982: 250). Tamirjeva trdi, da so nacionalne skupine "neformalne, povsem brezoblične, nenehno spreminjajoče se namišljene skupnosti" (Tamir, 1992: 47). Ker sta njuni formulaciji povsem lakonični, moramo idejo "namišljenega" značaja nacionalne skupnosti podrobneje razviti, preden se lotimo razpravljanja o njenih moralnih posledicah.

III. Varljivo zamišljanje in prikrita konstrukcija

"Namišljeno" različnim avtorjem pomeni različne stvari, vendar pa bom poudaril konotacijo zmotnosti, ki jo implicitno vsebuje. Da bi zagotovil skupno osnovo z (liberalnimi) pronacionalisti, bom vzel za moje izhodišče Millerjevo dopustitev, da "nacionalne identitete značilno vsebujejo znatno sestavino mita". Pripominja, da "se nacija pojmuje kot skupnost, ki sega v zgodovino in ima poseben značaj, ki je naraven za njene člane." Dejstva pogosto govorijo za "precejšnjo diskontinuiteto tako v značaju ljudi, ki so zasedali določeno ozemlje, kot v

njihovih običajih in praksah." Naposled, ko nasprotuje prvobitnosti, pravi: "Mnoge stvari, ki se zdaj štejejo za prvobitne lastnosti zadevne nacije, so dejansko umetne iznajdbe, res, zelo pogosto samovoljne iznajdbe, ki so bile izmišljene za to, da bi služile političnim ciljem." Ker se naša razprava o namišljenem značaju skupnosti osredinja na zmotni, celo "varljivi" značaj propozicij, o katerih smo prepričani, moramo osamiti nek pojem, ki bo ustrezal našemu žarišču. Pojem in izraz si bom sposodil od Griffithsa (Griffiths, 1997: 147). Zadeve, ki so "namišljene" v tem negativnem smislu, imenuje "prikrito konstruirane". Z besedno zvezo "prikrito družbeno konstruiran" mislim naslednje: lastnost *F*, za katero je oseba *P* prepričana, da je realna, je prikrito konstruirana, če in le če ni realna, če je bila *P* predstavljena s strani neke družbene institucije kot realna in če *P* o njej ne bi bil več prepričan, če bi imel popolno informacijo o tem, kako stojijo stvari. (To naj bi bilo v nasprotju z načinom, kako delujejo nekatere druge institucije: Denar ima realno vrednost le zato, ker vsakdo meni, da ima tako vrednost, če pa bi vsakdo poznal to dejstvo, to ne bi prekinilo tega, da ima neko vrednost. Tu in tam bom izpustil pridevnik "družbeno", da bi bil krajši.) Da bi ponazoril, kako se pojem prikrite konstrukcije aplicira na pripadnost, se bom osredinil na fikcijski primer.

František, potujoči trgovec, razmišlja o sebi kot o pravem domoljubu in je ponosen na tisto, kar bi opisali kot njegovo etnonacionalno identiteto. Potuje po svoji deželi, srečuje veliko tujcev, vendar si na moč prizadeva biti ljubezniv do svojih rojakov, medtem ko je povsem neprijazen do tujcev, Nemcev, Slovakov, Romov in celo do Judov, ki že dolgo živijo v njegovem rojstnem mestu. Njegov razlog za tako obnašanje je njegovo trdno prepričanje, da je s svojimi rojaki povezan z mnogimi vezmi: vsi imajo skupne prednike, ki so drugačni od prednikov naključnega Nemca, ki ga sreča v mestu, vsi govorijo taisti jezik, povsem drugačen od jezika obkrožujočih ga skupin. Še več, prepričan je o kontinuiteti zgodovine. Vse to se je naučil v šoli od svojih učiteljic zgodovine in jezika. Všeč mu je razmišljanje, da imajo vsi člani skupnosti skupno usodo, domala nekakšno posebno nalogo, za katero Bog želi, da jo izpolnijo. František se močno identificira s celotno skupnostjo svojih rojakov: to je njegova glavna identiteta, utemeljena na pripadnosti.

Še več, če ne bi imel takih prepričanj, ne bi bil ljubeznivejši do domnevnih rojakov kot do tujcev: oboje bi obravnaval enako. Glede na njegov temperament bi jih dejansko obravnaval z določene distance.

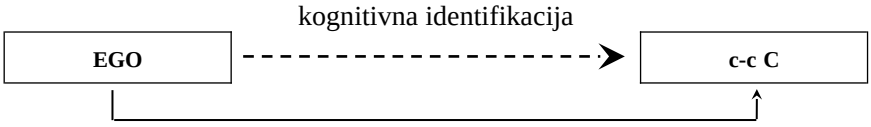
Predpostavimo zdaj, da so Františkova prepričanja docela nepravilna. Vsi ljudje, ki jih obravnava prijazno, so dejansko le njegovi sodržavljani, ne pa pravi rojaki v njegovem smislu. Mnogi od njih imajo (kar bi on štel za) popolnoma tuje prednike, nekateri pa so tudi napol tujega porekla. Poleg tega nekateri od njih doma govorijo dialekt, ki je bližji standardni slovaščini kot pa Františkovemu maternemu dialektu. Zgodovinske vezi s temi ljudmi so popolnoma drugačne od tistega, za kar si je domišljal, da so: nekatere od njihovih domovin so bile priključene današnjemu ozemlju šele pred sto leti. V tem času so nekatere njihove babice posilili nekateri od Františkovih pravih rojakov, ki so širili svoje gene bolj s silo kot z blagim sklicevanjem na skupno kulturo ali karkoli

primerljivega. Žal je tudi skupna naloga nekako iluzorna: dejansko ni zapisana v kartah. Še več, skupna usoda je tudi manj kot skupna: vzhodni del njegove dežele se bo odcepil v desetih letih in se pridružil sosednji deželi, ki je veliko bogatejša. Skupnost, o kateri tako visoko razmišlja, je družbeno konstruirana iluzija, namišljena skupnost v slabšalnem smislu.[1] Če bi František poznal vsa ta dejstva, bi nehal biti prepričan, da so številni od teh ljudi njegovi resnični rojaki. Vendar smo rekli, da njegova subjektivna pripadnost utemeljuje pomembno identiteto. To identiteto bi zrahljal, če bi vedel, da množica njegovih domnevnih rojakov ni tisto, kar je mislil, da so: skupnost rodu, jezika, kontinuirane zgodovine in skupne usode.

Františkova prepričanja torej lepo uprimerjajo naslednje načelo:

Če je lastnost prikrito konstruirana, potem velja naslednji protidejstvenik: če bi oseba vedela, da te lastnosti nima, ali če bi vedela, da je ta lastnost skrajno problematična, potem bi nehala skrbeti za domnevne obveznosti, ki so z njo povezane.

Da bi opisali Františkovo identifikacijo, zdaj *F* preprosto nadomestimo s prikrito konstruirano lastnostjo *c-c C*[2]. Naš identifikator *P* ni le prepričan, da ima *C*, temveč mu je tudi mar, da jo ima. Naj tu orisani predlog ponazorim s pomočjo diagrama:

konativna identifikacija:

skrb za **C**

Zdaj smo soočeni z najpomembnejšim vprašanjem. Kaj je moralna tarča Františkovih prepričanj o njegovi etnonacionalni identiteti in kakšen je moralni položaj njegove, iz tega izvirajoče prakse? Splošneje, ali prikrito konstruirane pripadnosti in identitete utemeljujejo dolžnosti za njihove nosilce? V običajnem življenju ljudje ne mislimo, da imamo posebne dolžnosti do ljudi, za katere si zgolj zamišljamo, da so naši sorodniki ali prijatelji. Ko enkrat odkrijete, da vaš samooklicani nečak dejansko ni vaš sorodnik, tudi odkrijete, da nimate nobene posebne dolžnosti do njega. Isto velja za dolžnosti vlog. M. O. Hardimon razločuje med "realnimi" in "nominalnimi" zasedbami vlog. Zgolj nominalne zasedbe vlog ne ustvarijo dolžnosti (Hardimon, 1994: 34). Iz te splošne modrosti bi sledilo – kolikor so nacije namišljene –, da so domnevne dolžnosti, ki bi jih vsiljevale svojim članom, tudi zgolj namišljene. Sledi ponazoritev in preizkus intuicij. Zavoljo argumentacije domnevajmo, da imajo ljudje posebne dolžnosti do svojih sorodnikov in pretehtajmo zgodbo o Juriju: je samec, naiven, ne živi v družini, vendar je trdno prepričan o strogih dolžnostih do svojih sorodnikov.

[1] Anderson včasih uporablja izraz v tem pomenu nevtralno.
[2] "c-c" je okrajšava za prikrito konstruirano [***c**overtly **c**onstructed*].

Obiščejo ga njegovi lažni bratranci, za katere ugotovi, da so dolgočasni, celo zoprni, vendar si na moč prizadeva, da bi jim pomagal, in jim pomaga celo bolj, kot bi pomagal sinu svojega soseda, ki ga ima rad zato, ker je prepričan, da je on dejansko njegov bratranec. Če bi poznal resnico, si ne bi prizadeval pomagati jim na vso moč. Zdaj se zastavlja vprašanje, ali ima Jurij kake družinske obveznosti do svojih lažnih bratrancev? Moje intuicije se odzivajo na negativen način. Prevare, hipnoza in halucinacije imajo za posledico zmotna prepričanja o mnogih stvareh. Toda zmotno prepričanje kot rezultat halucinacije, da je kdo nekogaršnji oče, ženin ali šef, ne povzroči, da žrtev dejansko pridobi dodatne dolžnosti do teh oseb. Dolga zgodovina pravne teorije in prakse kaže v isto smer. Če bi zgolj domnevne ali namišljene okoliščine ustvarile dolžnosti (in druge deontične statuse), potem nas ne bi skrbelo, da bi ugotovili, kakšne so dejanske okoliščine. Če bi domnevna krivda bila dovolj za dejansko krivdo neke osebe, bi bila celotna ideja o ugotavljanju dejstev kot bistvenem delu predpisanega postopka nesmiselna.

Kdo bi lahko odgovoril, da František ni popolnoma podoben Juriju. Njegove stranke niso popolnoma nepovezane z njim s skupnostnimi vezmi. Na primer, govorijo isti jezik in imajo isto državljanstvo. Tudi nekoliko sodelujejo. Torej bi morali spremeniti primer. On je bolj podoben nekomu, ki živi v delni iluziji. Če želite dodatni primer, si zamislite gospo, ki jo obišče zelo oddaljeni sorodnik, zatrjujoč, da je njen prvi bratranec, in jo zaprosi za finančno pomoč. Gospe je obiskovalec všeč in mu da 1000 dolarjev, čeravno bi mu dala le 300 dolarjev, če bi vedela, da je z njo le v oddaljenem sorodstvu (in še manj, če ji ne bi bil všeč). Razlika 700 dolarjev je posledica njenega občutka, da ima dolžnost do bližnjih sorodnikov in njenega zmotnega prepričanja, da je obiskovalec eden od njih. Intuitivno čutimo in ona bi tudi soglašala, če bi poznala resnico, da teh 700 dolarjev ni posledica obiskovalca. Naš nacionalist František ji je podoben v naslednjem pogledu: velik del njene motivacije za blago obnašanje (vendar pa ne vsa) izvira iz zmotnih prepričanj.

Potemtakem potrebujemo dve formulaciji za povzetek sodbe. Prva je pogojnik, ki zajema splošno načelo:

(A) Če je (etnokulturna) nacija namišljena, prikrito konstruirana “skupnost”, potem domnevne dolžnosti, za katere se misli, da jih povzroča, niso dejanske dolžnosti.

Druga je previdno izražena formulacija, ki je mišljena tako, da zajema dejstvo, da “biti namišljen” dopušča stopnjevitost:

(B) V meri, v kateri je (etnokulturna) nacija namišljena, prikrito konstruirana “skupnost”, domnevne dolžnosti, za katere se misli, da jih povzroča, niso dejansko nikogaršnje dolžnosti.

Poskrbi tudi za možne nesporazume. Kdo bi lahko dokazoval, da zmotna prepričanja o nacionalnosti povzročijo, da vzajemno delujemo z raznimi ljudmi, potem pa dejanska vzajemna delovanja ustvarijo dolžnosti. Navedek Tamirjeve – “življenje v skupnosti, kjer njeni člani delijo ’namišljeni’ čut za skupnost, vzbudi vzajemno dolžnost” (Tamir, 1993: 85) – je mogoče, če bi ga iztrgali iz konteksta,

interpretirati tako. Ta posredno vzročna smer je sama po sebi pravilna, vendar zgreši poanto: vprašanje je, ali ta zmotna prepričanja sama po sebi podpirajo kakršnokoli resno dolžnost.

V preostanku razdelka bomo razpravljali o dveh trditvah in njunih posledicah. Pronacionalistični avtorji ju kajpada ne sprejemajo in zagovarjajo visok moralni status zgolj namišljene pripadnosti. Nekateri trdijo, da si namišljene dolžnosti do namišljenih sodržavljanov prizadevajo imeti dobre moralne in preudarne posledice in domnevajo, da so take mitologije nenevarne in da je njihova zmotnost moralno nepomembna. Še več: ker taka prepričanja hranijo "nacionalno" solidarnost, jih je treba javno podpirati. Na primer, lahko bi potegnili vzporednico med mitološkim prepričanjem o skupnem izvoru nacije in zmotnim prepričanjem, ki ga posvojeni otrok utegne imeti o tem, da je biološki potomec svojih (dejansko krušnih) staršev, kakor to stori Miller v knjigi *On Nationality*. Slednje je moralno vsaj nevtralno, čeravno zmotno, torej zakaj ne tudi prvo? Tovrstni zagovor nas bo zaposloval v nadaljevanju. Naj ponovim pravila razprave, da bi se izognili nesporazumom. Skupaj s premišljenim pronacionalistom še naprej domnevamo, da je zelo verjetno, da so etnonacionalna identiteta (in drugi glavni kandidati za neprostovoljno pripadnost) *v znatni meri družbeno prikrito konstruirani* in *pro tanto* nerealni. Preučujemo zgolj *pristranskost, ki je izpeljana in neposredno odvisna od prikrite konstrukcije*. Če to ponazorimo s pomočjo Františkovega primera – osredinjamo se na njegovo prijaznost do svojih novih znancev, ki izvira zgolj in neposredno iz njegovega zmotnega prepričanja, da so v ustreznem odnosu z njim. (Prijaznost zaradi všečnosti, zaradi dolgotrajnega ukvarjanja z njimi, zaradi zanimanja za dobiček ni predmet našega premisleka.) Ustrezen preizkus bi bil, če bi Franišku zastavili naslednje vprašanje: Ali bi pokazal enako prijaznost do *X*-a, če bi prišel do prepričanja, da *X* ni tvoj rojak (nima porekla in zgodovine, za kateri meniš, da sta bistveni za to, da je kdo tvoj rojak)? Tu razpravljamo zgolj o tistih dejanjih prijaznosti, ki se upirajo preizkusu, kakor priča negativni odgovor na protidejstveni preizkus. Najprej razpravljamo o vprašanju tako, da pronacionalistu nerealistično in blagohotno dopuščamo, da so nacionalni miti zgolj nenevarne zmote, ki ne žalijo nečlane. Dokazoval bom, da celo ob tej domnevi "namišljeni" značaj nacionalne skupnosti vodi k moralnim težavam. Že zgolj nevede domneva o prikrito konstruiranih identitetah ni hvalevreden dosežek. Je še veliko slabša. Tu je jedro mojega primera.

(1) Posebni moralni položaj mora biti zaslužen. Da bi imela tak poseben moralni položaj, mora biti identiteta, ki temelji na pripadnosti, realna ali vsaj povečini realna.

(2) Zmotna prepričanja o moralnih dolžnostih vodijo k moralno vprašljivi praksi:

(a) k napačnemu redu prioritet na sploh;

(b) k napačni izbiri dosega nekogaršnje dolžnosti, to je moralno ustreznih vezi, ki lahko vodijo k izprijeni diskriminaciji.

(3) Narojenost in socializiranost v (od drugih) namišljeno identiteto z majhno

možnostjo izhoda ne vodi niti v dostojanstvo niti v avtonomijo.

(4) Kulturni in politični pomen prikrite konstrukcije lahko in pogosto tudi dejansko ustvari nevaren izbruh.

Naj na kratko komentiram in utemeljim vsako izmed trditev.

PRVA TRDITEV: IZ NEREALNE PRIPADNOSTI NE IZHAJA NIKAKRŠNA DOLŽNOST. Iz nebivajočega ne more nič izhajati, kakor nas uči Parmenid. Natančneje, če dolžnost *D* sledi zgolj iz medosebnega odnosa *R*, potem osebe, ki niso v *R*, nimajo *D* drug do drugega. Če je oseba zmotno prepričana, da je v *R* z nekom, to ne ustvari njene dolžnosti do nekoga. To je primer trditve splošne supervenience za moralne statuse. Zavoljo argumenta in skupaj s pronacionalistom smo domnevali, da sodržavljanstvo v smislu skupnega porekla, zgodovine in kulture nosi s seboj posebne obveznosti *S*, ki jih oseba *A* dolguje svojim sodržavljanom in zgolj sodržavljanom. Sodržavljanstvo je torej naš odnos *R* (ki je v tem primeru odnos ekvivalence). Če *B* v tem smislu ni sodržavljan *A*-ja, temveč se *A*-ju zgolj zdi, da je to, potem se obveznosti *S* ne nanašajo na odnos med *A* in *B*. Umanjkanje realnega temelja je spodbijajoča ovržba prepričanja *A*-ja, da ima obveznost *S* do *B*-ja. Pretehtajte naslednjo analogijo. Če sem zdravnik, imam dolžnost pomagati mojemu poškodovanemu sosedu onstran splošnih dolžnosti, ki jih imajo drugi sosedi-laiki. Če si zgolj domišljam, da sem zdravnik, nimam take dolžnosti. Ker sem zavedajoča se oseba, utegnem torej biti – potem ko so mi povedali, da moje prepričanje temelji na primer na hipnozi – razočaran, da nimam nobene plemenite dolžnosti do strokovne pomoči, vendar pa ne morem razumno trditi, da imam še vedno dolžnost, ki temelji na tem, da sem zdravnik. Oglejmo si spet našega mitičnega Františka. Če je zgolj prepričan, da ima s svojimi novimi znanci skupno poreklo in si z njimi deli skupen zgodovinski niz prednikov, vendar pa to dejansko ni res, potem se vse dolžnosti, ki naj bi dozdevno izvirale iz sodržavljanstva, ne nanašajo na njegov normativni položaj. Nima nič več obveznosti do osebe, kot imam jaz zdravniške obveznosti do mojega soseda.

Poanta je daljnosežna, vendar je za razpravo o nacionalizmu pomembna le ob dveh omejitvah. Prvič, da je zadevna "nacionalnost" definirana preko trojice poreklo-zgodovina-kultura tako, kakor jo na splošno definira pronacionalist. Kakor zadeva stoji, nima kaj dosti opraviti z državljanstvom. (Mogoče pa jo je kajpada *mutatis mutandis* razširiti. Če obstaja posebno mnoštvo dolžnosti *S*, ki jih *A* dolguje svojim sodržavljanom, *B* pa ni *A*-jev sodržavljan, temveč se *A*-ju le zdi, da je to, potem se obveznosti *S* ne nanašajo na odnos med *A* in *B*.) Drugič, poanta zadeva zgolj dolžnosti, za katere se domneva, da izvirajo izključno iz sodržavljanstva, in ovržbe, ki se tičejo le *A*-jevih zmotnih prepričanj o njem. Če ima *A* kakršnakoli resnična prepričanja o tem, da *B* zadovoljuje nekatere šibkejše zahteve nacionalne bližine, ta pa podpirajo neko podmnožico *S*-ja, potem ima *A* do *B*-ja vse dolžnosti iz podmnožice. Če "edini" del izvirne domneve ne velja in obstajajo nekatere znane dolžnosti *S**, ki so podobne tistim iz *S*-ja, v katerih je *A* v odnosu do *B*-ja ne glede na dejstvo, da *B* nima skupnega porekla, kulture in predniške zgodovine z *A*-jem, potem ima *A* trivialno te obveznosti do *B*-ja.

Naj pripomnim, da so nekateri kolegi v razpravi zavrnili stališče, da lahko zgolj

dejanski odnosi, vloge itn. utemeljijo dolžnosti. Iz nezavrnljive trditve, da namišljene zadeve lahko utemeljijo prepričanja, da imamo dolžnosti, so prešli k stališču, da ni ustrezne razlike med dejanskimi in zgolj dozdevnimi dolžnostmi. Težko je razpravljati z nekom, ki bodisi jemlje dozdevne dolžnosti tako resno bodisi je popoln nihilist glede dejanskih dolžnosti. Proti takemu teoretiku lahko pokažemo na vsakdanji pojav, ko si ljudje oddahnejo, potem ko zvedo, da dejansko nimajo neke neprijetne dolžnosti, za katero so si domišljali, da jo imajo.

TRDITEV (2A), NAPAČNI RED PRIORITET. Če je prejšnja poanta pravilna, potem so naše obveznosti iz dozdevnega sodržavljanstva do namišljenih sodržavljanov nične in prazne, kolikor je to sodržavljanstvo zgolj namišljeno, prikrito konstruirano. Nobena škoda ni bila povzročena, lahko odvrne nacionalist. Glede na običajni egoizem ljudi utegnejo nekatere namišljene dolžnosti do solidarnosti narediti le dobro. In to veliko dobrega, če imamo srečo. Trditev (2a) je usmerjena proti temu optimizmu nacionalista. Nacionalizem naravno zahteva pristranskost, zato mora zagovarjati svoje trditve proti pristranskosti, trditve, ki se opirajo na zgolj namišljene temelje, pa je mogoče le stežka zagovarjati. Na primer, posebne dolžnosti do naše etnonacionalne kulture si lahko – pogosto pa se to tudi zgodi – pridejo navzkriž z našo pravico do avtonomije. Če hočem postati budist, edini v moji skupnosti, kjer je prevladujoča religija popolnoma drugačna, bi mi morala biti podeljena pravica, da to storim, in si ne bi smeli misliti, da kršim neko posebno dolžnost do skupnosti. Če so te dolžnosti tolmačene zelo strogo, pridejo navzkriž z drugimi pravicami posameznika, na primer s pravico do zasebnosti. Nasprotno, sodobna moralna občutljivost daje prednost individualizmu kot temelju morale in politike. Liberalizem na splošno priča o tem, vendar pa v prid tega obstaja tudi bolj otipljivo dokazno gradivo. Na mnogih področjih družbenega življenja se na pravico do izbire svoje identifikacije in pripadnosti gleda kot na nedotakljivo pravico. Zadeva svobodne odločitve ni le izbira partnerja, temveč tudi izbira poklica, verskega in političnega prepričanja. To, da se v ospredje postavlja namišljene dolžnosti iz prikrito konstruirane pripadnosti, naredi iz žrtvinega življenja moralno zmedo; tega pa ni mogoče upravičiti z nejasnimi psevdorazlogi, češ da gre za boj proti egoizmu. Kakor pravi Oldenquist, nacionalizem je "skupinski egoizem": kot skupinski egoist cenim tisto, kar prinaša korist onemu, kar je moje – moji družini, delovnemu mestu, etnični skupini, državi in vrsti. Rezultat tega je, da je skupinski egoizem – v nasprotju s pravim egoizmom – družben zato, ker je tisto, kar je moje, lahko tudi tvoje in torej tudi naše (Oldenquist, 1997).

TRDITEV (2B), NAPAČEN DOSEG. Kdo so osebe, ki imajo veljavne moralne zahteve do nas? Kot je enkrat rekel C. Geertz, ko so različna plemena ločevale reke in gore, je bilo lahko biti etnocentričen, ne meneč se za nečlane plemena (Geertz, 1985). V sodobnem svetu vsi živimo v mešanih skupnostih in sodelujemo z ljudmi, za katere vemo, da niso naši rojaki v nacionalističnem smislu "rojaka". Naj to ponazorim. Tri univerze, kjer sem kot zunanji sodelavec ali gostujoči profesor predaval v zadnjih nekaj letih, so bile sredi romskega sosedstva: ena v mojem domačem mestu na Reki, ena v Sofiji in ena, zelo prestižna, v Istanbulu. Tako so bili naši lokalni Romi naši sosedi, s katerimi smo

moji kolegi in jaz sam dnevno sodelovali. Večina mojih univerzitetnih kolegov niso moji rojaki, saj sem Hrvat, vendar poučujem v Sloveniji. (Osebno mislim, da je vsepovsodna navzočnost mešanih skupnosti sama na sebi dovolj, da postavi na laž nacionalistične domneve.) Če zavoljo argumenta spremljamo nacionalista, se bo izkazalo, da je njegov nasvet – celo na podlagi njegovih lastnih domnev in prikrite konstrukcije – zmoten. Vrnimo se k Františku. On je razumno prepričan, da Romi, ki živijo v njegovem sosedstvu, in par Judov, ki jih oskrbujejo, vsekakor niso njegovi rojaki v smislu porekla-zgodovine-kulture. To bi bilo del samopodobe nacionalne identitete v večini držav, ki jih poznam. Posledica tega je, da František čuti, da ima globlje moralne dolžnosti do svojih naključnih znancev, ki so iste nacionalnosti, kot do njih. Toda dejansko so njegove dolžnosti iz sonarodnjaštva po predpostavki nične in prazne, saj je skupnost z znanci prikrito konstruirana in nerealna. Po drugi strani pa je vzajemno delovanje z njegovimi sosedi ustvarilo dejanske dolžnosti, ki jih ne smejo izigrati nedejanske, fikcijske dolžnosti. Toda František nima nerealističnega značaja. Socialni psihologi že dolgo poudarjajo, da lahko košček dajanja prednosti namišljeni (ali realni) "lastni skupini" seže daleč – do ustvarjanja močnih predsodkov in diskriminacije do "skupine, ki ni moja lastna". Marilynn Brewer povzema rezultate takole:

> "Preučevanja etničnih in rasnih predsodkov v ZDA in Evropi potrjujejo, da bistvo 'subtilnega rasizma' ni prisotnost močno negativne drže do manjšinskih skupin, ki niso moje lastne, temveč *odsotnost* pozitivnih čustev do teh skupin (Dovidio & Gaertner, 1993; Pettigrew & Meertens, 1995; Stangor, Sullivan & Ford, 1991). Kakor pravijo Gaertner et. al.: 'Na začetku se je domnevalo, da so v situacijah, v katerih so bili črnci obravnavani drugače kot belci, belci diskriminirali črnce in tako zrcalili subtilno, posredno izraženo *negativno* rasno držo. Alternativno pa je mogoče, da na neki temeljni ravni averzivni rasizem zrcali probelski (to je predsodek v prid ›lastni skupini‹), ne pa zgolj protičrnski predsodek, ki je bil prvotno predlagan ... '" (Brewer, 1999: 7)[3]

Da bi videli negativno silo privlačnosti namišljenih skupnosti v njeni najslabši različici, pretehtajte dejstvo, da bi v skladu z nedavno mnenjsko anketo ena petina Avstrijcev raje živela v državi brez Judov. Preferenca je še slabša kot ksenofobna, saj avstrijski Judje v Avstriji nikakor niso tujci, ker so praktično neločljivi od drugih državljanov. Preferenco povzroča zgolj namišljena skupnost z drugimi "nemškimi" Avstrijci (iz kritične zgodovine avstrijske republike pa vemo, da je izmišljeno, da je bila Avstrija talilni lonec za ducat različnih "narodnosti"). Kolikor vem, je tak lunatični protisemitizem celo bolj bohoten v nekaterih drugih deželah, recimo na Poljskem.

Toliko o držah posameznikov. Na ravni splošne politike nacionalistično

[3] Članki, ki jih Brewerjeva omenja, so naslednji: Dovidio & Gaertner (1993), "Stereotypes and evaluative intergroup bias", v Mackie, D. & Hamilton, D. (ur.), *Affect, cognition, and stereotyping*, San Diego: Academic Press, str. 167-193; Pettigrew & Meertens (1995), "Subtle and blatant prejudice in Western Europe", *European Journal of Social Psychology*, 25, str. 57-75; Stangor, Sullivan & Ford (1991), "Affective and cognitive determinants of prejudice", *Social Cognition*, 9, str. 359-380.

sklicevanje na kulturno bližino znotraj etnonacije izrazito zmotno tolmači dejanske kulturne odnose: želja, celo obsedenost po distanciranju od sosednje "kulture" v bistvu vključuje potlačitev mnogih in raznih značilnosti, ki so v normalnih primerih skupne kulturi/kulturam sosedov (za podrobnosti glej Miščevič, 2000).

Naj zdaj posplošim. Naša poanta ima opraviti z namišljenim spopadom dolžnosti, v katerem namišljene izigrajo dejanske dolžnosti. Če bo vestna oseba *A*, ki je vedoč v moralno pomembnem, dolžnost ustvarjajočem odnosu *M* do osebe *C*, vendar pa si zgolj domišlja, da je v nekem drugem odnosu *M** do *B*-ja, ki po njegovem mnenju izigra *M* (ne da bi bilo to tudi dejansko tako), bo ta oseba – v primeru konflikta obeh odnosov – v dobri veri spoštovala svojo domnevno dolžnost do *B*-ja namesto do *A*-ja. Situacija, ki je posledica tega, je potem moralno izkrivljena, saj se je oseba raje ravnala po nedolžnosti kot pa po dejanski dolžnosti. Če so domnevne dolžnosti do *C*-ja zelo potrebne, kakršne zahteve po nacionalni solidarnosti tudi pogosto so, in če izigravanje resnih dolžnosti do *C*-ja postane pravilo, utegne biti situacija, ki sledi, moralno katastrofalna (kot v primeru protisemitizma in protiromstva).

TRETJA TRDITEV, NAPAD NA DOSTOJANSTVO. Začnimo z zgoraj omenjeno primerjavo med mitološkim prepričanjem v skupno poreklo nacije in zmotnim prepričanjem, ki ga posvojeni otrok utegne imeti o tem, da je biološki otrok svojih (dejansko krušnih) staršev. Če blagohotno odmislimo globoke razlike med tema dvema položajema, h katerim se bomo vrnili na koncu razdelka, premislimo naslednjo preprosto poanto. Domnevno ni nič narobe, če malemu posvojenemu otroku ne povemo, kakšno je dejansko stanje. Vendar pa je zadeva drugačna, če lažemo mladoletniku ali odraslemu. Jaz osebno precej trdno mislim, da ima petnajstletnik pravico vedeti, kdo so njegovi starši, in sem popolnoma gotov, da je treba mladi osebi v starosti gimnazijca povedati celotno resnico. Življenje v laži o pomembnih zadevah je vselej ponižujoče, čeravno je mišljeno dobro. Toda za pravega nacionalista je malo stvari, ki so pomembnejše kot nekogaršnja nacionalna pripadnost. Torej je po njegovi lastni premisi *prikrita konstrukcija nacionalne identitete globoko ponižujoča in žaljiva za človekovo dostojanstvo*. Žaljivost je težko uravnotežiti z domnevnimi moralno dobrimi posledicami laži. Zatrjevanje, da je ohranjanje zmotnih ali neutemeljenih prepričanj bistveno za nekogaršnji čut nacionalne pripadnosti, kakor to počnejo Miller, MacCormick in Tamirjeva, in hkratni zagovor trditev o taki pripadnosti, ne da bi trenili z očesom, bosta vsaj nekaterim bralcem padla v oči kot nekako nenavadna s strani uglednih, dobrohotnih in izkušenih moralnih filozofov.

Dodatna podpora za trditev prihaja iz vzporednice z rasno pripadnostjo. Mnogim ljudem, posebej na levici, se zdi izjemno pomembno objaviti biološke raziskave, ki kažejo v smeri sklepa, da je rasa dokaj nezanesljiv konstrukt (kot pravijo), ne pa trdno biološko utemeljeno načelo klasifikacije. Razlog je kajpada, da se jim zdi, da rezultati raziskave osvobajajo in so zmožni okrepiti samospoštovanje in čut dostojanstva v žrtvah rasnih (psevdo)klasifikacij. Le malo razumnih ljudi bi še naprej podpiralo laganje o realnosti rase, da bi poželi domnevno pomembne koristi rasizma, kakor nacionalisti podpirajo nacionalne predstave in podobe, da

bi pobrali domnevno pomembne koristi nacionalizma.

ČETRTA TRDITEV, NEVARNI IZBRUHI. Spomnite se Millerjeve prve funkcije mitov. Miti "nudijo zagotovilo, da je nacionalna skupnost, katere del nekdo je, trdno utemeljena v zgodovini, da dejansko uteleša realno kontinuiteto med generacijami". Če pa so tako pomembni, kdo bo žrtvoval zagotovilo resnice? Zmotne nacionalne mitologije kažejo svoje želo v mnogih situacijah realnega življenja, na primer v situaciji, ko začnejo zgodovinarji spoznavati svoje zmote. Ker nacionalna identiteta šteje več kot zgolj dejstvena resnica, take zgodovinarje utišajo nacionalistične oblasti (jugovzhodna Evropa je polna takih primerov). Teoretični problem za domnevno liberalnega nacionalista je, kako oblikovati načela, ki bodo obsojala take prakse, medtem ko bodo ustvarila prostor za moralno osrednjost skupnostnih vrednot, ki zajemajo sklicevanje na konstitutivne mite. Ne vidim poti, kako bi lahko kaj takega storili: če pripustite mite, potem dobi neresničnost uradno potrdilo. Če jih izpustite, se vmešavate v konstitutivni okvir v imenu načel, ki jih sami imate za tuje vaši skupnosti. Miller hvali "nacionalne identitete, ki se pojavijo preko odprtega procesa razprave in polemike" (Miller, 1995: 39), vendar ne vidim, kako je taka razprava združljiva z ohranjanjem mitov. O nevarnejših izbruhih razpravljamo v naslednjem razdelku, kjer bomo opustili naše dobrohotno pretvarjanje, da so nacionalni miti na splošno nenevarni.

Naj sklenem razdelek tako, da bom na kratko razpravljal o treh ugovorih. Prvič, Millerjev zagovor zamišljenih konstrukcij iz domnevne vzporednice s posvojenci. Mislim, da primerjava ne deluje. Ko na slednjo gledamo kot na moralno nevtralno, se to zgodi iz več razlogov. Še pomembneje, dejanske moralne vezi s krušnimi starši in dolžnosti, ki se iz njih izpeljujejo, izvirajo iz moralno neproblematične zgodovine interakcije. Nadalje, običajna pristranskost do naših krušnih staršev ni škodljiva do nečlanov družine, saj jo običajno opisujejo norme, ki uravnavajo družinsko solidarnost nasploh. In končno, protidejstveni preizkus vzročne moči samopripisane pripadnosti lahko jemljemo, kot da daje različne rezultate v dveh scenarijih. Posvojenec utegne pritrdilno odgovoriti na vprašanje: Ali bi bil voljan kazati pristranskost do svojega očka in mamice tudi potem, ko bi zvedel, da te nista spočela? Po drugi strani pa se v primeru nacionalne pripadnosti omejujemo na preučevanje pristranskosti, ki je izpeljana in odvisna od prikrite konstrukcije. Potem se domneva, da bo subjektov odgovor na analogno vprašanje, to je, ali bi bili še vedno voljni kazati pristranskost do ljudi, ki jih štejete za svoje rojake, če bi zvedeli, da z vami sploh nikakor niso povezani, negativen.

V tej zvezi lahko pronacionalist zanika splošno domnevo, da je nacionalna pripadnost v znatni meri utemeljena v zmotnih prepričanjih. Toda potem se mora – proti Millerju – opreti na nekatera objektivna merila (etnokulturne) nacionalnosti, do teh pa je težko priti. Poleg tega mora pokazati, da se obilna sociološka in zgodovinska literatura preprosto moti o tem vprašanju. Mogoče je to uresničljivo, vendar tega gotovo ne moremo domnevati.

Naposled, kdo bi se utegnil sklicevati na moralni antirealizem kot zadnje

pribežališče, kakor je na to opozoril Elvio Baccarini v razpravi na Reki. Če ni realnih moralnih dolžnosti, potem je domneva o supervenienci zmotna, naša prva točka pa se mora ustrezno prilagoditi. Baccarini je za ponazoritev uporabil emotivistično teorijo moralnosti (ne da bi jo sam zagovarjal). Odgovor je, da "realno" v "realnih dolžnostih" nadomestimo s katerimkoli ustreznim antirealističnim označevalcem za resnost dolžnosti: z "racionalno narekovanim" ali s čemerkoli drugim. Antirealistične teorije ne zanikajo niti supervenience niti univerzabilnosti. Emotivist, če še naprej uporabljam ta primer, ne podpira nobenega emocionalnega odgovora stare vrste kot moralno pravilnega (sovraštvo do črncev ali poniževanje žensk ni moralno pravilno po nobenem trdnem emotivističnem stališču, za katerega sem kdajkoli slišal). Zgolj emocionalni odgovori, ki so primerno utemeljeni, so sploh kandidati za moralne odgovore. Če pa utemeljujemo odgovor na zmotnem prepričanju, povzročimo, da je pravilnost odgovora talec zmotnosti prepričanja, kakor sem povedal v prvi točki.

IV. Od sanj do more v enem koraku: kratek pogled na nacionalne mitologije

Doslej smo o vprašanju razpravljali tako, da smo pronacionalistu nerealistično, vendar blagohotno dopuščali, da so nacionalni miti zgolj nenevarne neresnice, ki ne žalijo nečlanov neke skupnosti. Zdaj to domnevo opuščamo. Res je, večina etničnih tradicij vsebuje bistveno pomembne prvine – legende, zgodbe, pregovore –, ki so škodoželjni do svojih sosedov in implicirajo njihovo nizkotnost, strahopetnost ali pomanjkanje kulture ter vztrajajo na nasprotnih vrednotah svojih lastnih ljudi. Tudi značilno omenjajo slavne zmage nad sosedi in preteklo slavo Velike Očetnjave (na primer "Velike Lavinije", ki je obsegala ozemlja, ki jih sedaj "nepravično" posedujejo in naseljujejo Karpatovci) in jih predstavljajo kot vzore, ki jim gre slediti, in imetje, ki ga je treba znova pridobiti. Nacionalisti z ulice so kajpada prepričani o nacionalističnih mitih: španski nacionalisti so prepričani o gotskem poreklu in bistvu kastilske nacije; slovenski nacionalisti so prepričani o neslovanskem, domnevno starovenetskem poreklu Slovencev; in tako naprej v neskončnost.

Nacionalne mitologije prihajajo iz divje in krute preteklosti in nosijo njen pečat: običajno so daleč od tega, da bi bile nenevarne glede tistega, kar predlagajo ali zaukazujejo. Ti miti upravičujejo škodoželjnega nacionalista pred svojim lastnim občinstvom. Naposled si večina ljudi prizadeva spoznati, da so njihovi sosedi, ki imajo drugačno etnično poreklo, človeška bitja; večina normalnih ljudi je občutljiva do potreb svojih sosedov preko meja etnične pripadnosti. Nekateri člani domače skupnosti pa utegnejo imeti znatni materialni, čustveni ali drugačen vložek pri ohranjanju dobrih odnosov s svojimi sosedi. Kakor piše M. Brewer:

> "Da bi upravičili napad na skupine, ki niso moje lastne, v interesu skupine, ki je moja lastna, moramo na samo eksistenco skupine, ki ni moja lastna, ali njenih ciljev in vrednot gledati kot na nevarnost za ohranitev skupine, ki je moja lastna, in naše lastne družbene identitete." (Brewer, 1991: 11)

Eno od najbolj pogosto uporabljenih sredstev upravičevanja so dejansko etnonacionalne mitologije.

Naj omenim gnusen primer iz južnoslovanske tradicije, da ne bi o nacionalističnih mitologijah razmišljali na modelu hollywoodskih filmov. Del kanona književnih del, ki jih je moja generacija poslušala v šoli, so bili epi o boju krščanskih Slovanov – Hrvatov, Srbov, Črnogorcev – proti otomanski oblasti. Eden od njih, ki nosi naslov *Gorski venec* (napisal ga je črnogorski vladika in pesnik P. P. Njegoš z začetka 19. stoletja), slavi pokol lokalnih črnogorskih muslimanov, ki ga je zagrešil nek avtorjev prednik, tudi sam vladika in visok duhovnik. Junak je daleč od tega, da bi bil preprost. Mučijo ga celo dvomi o primernosti svojega načrtovanega dejanja, vendar hitro spet pride do enodušnosti in organizira preventivno etnično čiščenje svoje male dežele. Dano upravičenje je v okviru zvestobe do rase in religije in gnusa do religiozne spreobrnitve ("Seme bo prineslo plod, kjer najprej kali") navzlic dopuščenemu dejstvu, da pobiti muslimani niso bili nedavni spreobrnjenci, temveč otroci ali vnuki spreobrnjencev. Naši učitelji niso nikoli podvomili o primernosti pokola. V jugoslovanskih šolah je bil in je še predstavljen kot popolnoma običajna stvar, ki jo vladika naredi v krizni situaciji. Spominjam se, kako presenečen sem bil, ko mi je pri osemnajstih bosansko muslimansko dekle povedalo, da se ji zdi pesnitev globoko žaljiva, tako uspešni so bili moji učitelji pri prepričevanju o njeni vrednosti.[4] Zdaj se spomnite Millerjeve misli, da miti opravljajo moralizirajočo funkcijo tako, da ponujajo modele vlog za nacionalne junake, in premislite, kako je taka vzgoja videti v praksi.

Nacionalizem, posebno tisti škodoželjne vrste, šteje mitologijo za konstitutivno za identiteto ljudi. Ker kulturna identiteta v njegovih očeh izigra vse druge premisleke, klasični nacionalizem priporoča žrtvovanje neposlušnih vrednot resnice in dobrohotnosti. Ko motri dejstvene zmote, priporoča sprejeti mitologijo, kakršna je, in jemlje pogum do nadaljnjega raziskovanja. (V neposrednih povojnih letih v nanovo neodvisni Hrvaški so zgodovinarja, ki je očitno podvomil o resnici uradno priznanih nacionalnih mitov, lahko odpustili. Tako je še vedno v Grčiji in do določene mere v Bolgariji in Albaniji.) Klasični nacionalizem glede negativne drže do sosedov (vključno z ozemeljskimi zahtevami, ki temeljijo na mitologiji) dopušča, če že ne neposredno priporoča, žrtvovanje kooperativne drže do konstrukcije in potrditve nacionalne identitete. Srbski voditelj Slobodan Milošević je uporabil kosovski kulturni mit na vrhuncu svoje politične kampanje – ob priložnosti 600-te obletnice kosovske bitke na množičnem mitingu na Kosovem polju 28. junija 1989 –, sklicevanje na kulturni mit pa je ostalo eno od najmočnejših propagandnih orožij v strašni vojni, ki je sledila.

Drugo, s prvim tesno povezano sredstvo upravičevanja škodoželjne drže, je izmislek posebne zgodovinske in/ali religiozne naloge nekogaršnjega ljudstva. Nacionalistični ideologi manjših ljudstev si jih prizadevajo opisovati kot varuhe nekakšne širše cenjene dediščine (na primer, na Balkanu so krščanske vrednote predstavljene kot vrednote, ki potrebujejo zaščito pred Muslimani, na Poljskem

[4] Ironični finale te žalostne zgodbe je, da je zadnji moški pesnikov potomec, dejanski vladika Njegoš, uspešen arhitekt, ki živi v Parizu in je srečno poročen z Muslimanko-Arabko ter je oče lepe mlade hčerke, ki ima zelo arabski videz. Njegov praded pesnik bi ga verjetno preklel zaradi te njegove izbire.

pa so vrednote katoliškega Zahoda predstavljene tako, kot da potrebujejo zaščito pred pravoslavno-muslimanskim Vzhodom). Večje nacije, kakršne so Nemci, Rusi in kitajski Hani, pa so ustvarile ideologije etnične, rasne ali religiozne odrešeniške vloge v kontinentalnih ali globalnih okvirih. Naj to ponazorim z mučnim primerom. Osrednja tema v ruski kulturi zadnjih dveh stoletij je bila tako imenovana ruska ideja, sindrom pogledov in drž o posebni vlogi, ki naj bi jo bila Rusija poklicana igrati v svetovni zgodovini. Mnogi vodilni intelektualci – kakršni so tvorec sodobne fonologije princ Trubeckoj, biolog Gumilev (sin Ane Ahmatove) in zgodovinar umetnosti Losev – so si izmislili teorije o posebnem značaju ruskih ljudi in zverinski naravi svojih vzhodnih ali zahodnih sovražnikov. Jezikoslovec princ Trubeckoj, da bi ostal na splošni ravni razprave, opisuje Zahod – civilizacijo, ki jo imenuje "romano-germanska" – kot "divjo zver, ki požrešno škrta z zobmi". V taki perspektivi sta kulturna rusifikacija in pravoslavno pridobivanje privržencev upravičena kot kulturna, moralna in religiozna odrešitev zaostalih sosedov. Naj navedem Vero Tolz, ko govori o vplivu takega mišljenja na sodobno rusko intelektualno in politično prizorišče:

> "Na te pretekle mislece se sedaj gleda tako, kot da bi bili sodobniki in učitelji, h katerim bi se sedanji intelektualci morali obrniti pri svojem iskanju duhovnega in ideološkega navdiha." (Tolz, 1998: 994)

Politiki se očitno odzivajo na podoben način: vsak si izbere svojega lastnega priljubljenega odrešeniškega preroka. (Tolzeva daje v svojem članku tudi koristno vodilo glede dometa stališč.)

Taki mesijanski miti so precej podobni zgodovinskim mitologijam. Izjema je le ta, da sklicevanje na preteklost nadomesti (ali dopolni) sklicevanje na prihodnost. Mitološke naracije so, gledano v celoti, nemara najbolj pomembna sredstva razumnega, moralnega in religioznega upravičenja za škodoželjni nacionalizem pa tudi za druge vrste radikalnega nacionalizma.

Sergio Cremaschi je v razpravi na Reki pokazal, da nacionalne mitologije vsebujejo tudi nenevarne mite, za primer pa je navedel vzporednico med judovskim pregnanstvom in italijanskimi nesrečami, kakor so opisane v Verdijevem *Nabuccu*, še posebej pa v znamenitem napevu "Vai pensiero". Navzočnost priložnostno nenevarnih mitov pa stori le malo, da bi oslabila želo zločestih mitov, Verdijev primer pa ne deluje. To ni mit o italijanski preteklosti, temveč pesnikova fantazija.

V. Sklep

Naj povzamem. Začeli smo z dejstvom, da mnogi sociologi in zgodovinarji trdijo, da so nacije "namišljene" ali "konstruirane" skupnosti in da so nekateri razumni nacionalistični filozofi pripravljeni soglašati, saj celo opisujejo konstrukcijo kot "varljivo". Opredelili smo pomen "konstruiranega", ki obelodani vlogo, ki jo pri konstrukciji igra zmotnost. Osrednji del članka je naslednja trditev: do mere, v kateri je (etnokulturna) nacija namišljena, prikrito konstruirana "skupnost", domnevne dolžnosti, za katere so prepričani, da jih

povzroča, niso nikogaršnje dejanske dolžnosti. Empirično družbeno raziskovanje bi nam moralo povedati, kakšen je dejanski obseg konstrukcije, ki je ključnega pomena za oceno normativnega položaja dolžnosti do etnokulturne nacije. Nagibam se k prepričanju, da je ta obseg dokaj impresiven, čeravno tega nisem dokazoval. Vendar članek opozarja na verjetne posledice. V svetu, v katerem je večina nacionalnih skupin obkrožena s sosedi in si z njimi deli veliko lastnosti, povzročajo umetne delitve, ki jih sprožajo trdne namišljene pripadnosti, psevdodolžnosti, ki imajo dokaj mučno naravo. Prevaranim posameznikom povedo, da morajo bolj skrbeti za svojo (dejansko namišljeno) etnokulturno nacionalno identiteto kot za nekatere svoje dejanske dolžnosti. V najboljšem primeru povzročijo, da so ravnodušni do svojih sosedov, saj z njimi ne delijo domnevno posebne vezi sonarodnjaštva. Če je torej etnokulturna nacionalnost zgolj namišljena, ji ne bi smelo biti dopuščeno, da posameznikom vsiljuje dolžnosti. Naposled, zmotna prepričanja, ki so konstitutivna za nacionalne mitologije, niso nenevarne zmote, ki jih je mogoče zlahka vključiti v liberalno ideologijo. Če se hočemo odločiti, ali naj jih toleriramo, je pomembno upoštevati tako nevarnost značilnih nacionalnih mitologij kot pomembnost njihove vloge.[5]

prevedel Božidar Kante

[5] Predstavljeno na konferenci v Mariboru leta 2000 in na Reki, maja 2001. Zahvaljujem se Mylanu Englu, Frideriku Klampferju, Elviu Baccariniju in Sergiu Cremaschiju za njihove komentarje, kritike in predloge.

IMAGINED COMMUNITIES AND THEIR MORAL STANDING: THE EXAMPLE OF NATION

If a belonging is illusory then it cannot bestow obligations upon anyone. Belonging to an "imagined" community depends upon beliefs in a false, "covertly constructed" picture of one's society. To the extent to which nation is such a covertly constructed community, the alleged obligations towards it are illusory and null. It is argued here that mistaken beliefs about moral obligation leads to morally questionable practice, imposing the wrong order of priorites in general, and the wrong choice of the scope of one's obligation. Further, being born and socialized into an (other-) constructed identity with little chance of exit is conducive neither to dignity nor to autonomy. Finally, the cultural and political importance of covert construction can and often does produce dangerous spillover, given the nasty character of founding national myths. The imagined character of national community thus has serious moral consequences that work against pro-nationalist views. This conclusion stands in marked contrast to assumptions in recent "liberal national" literature (Tamir, Miller, MacCormick) who find "imagined" belonging not only harmless, but morally appealing and for whom, as Tamir puts it "living within a community where members share an imagined sense of togetherness engenders mutual responsibilities".

Keywords: nationalism, national myth, constructed identities, obligation.

Literatura

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. London: Verso.

Avineri, S. in de-Shalit, A. (ur.) (1992). *Communitarianism and Individualism*. Oxford: Oxford University Press.

Brewer, M. B. (1999). "Ingroup Identification and Intergroup Conflict: When Does Ingroup Love Become Outgroup Hate?". Napovedano za izid v Ashmore, R. Jussim L. in Wilder, D. (ur.), *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction*. Oxford: Oxford University Press.

Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brubaker, R. in Cooper, F. (2000). "Beyond 'identity'". *Theory and Society*, 29, str. 1-47.

Griffiths, P. E. (1997). *What Emotions Really Are*. Chicago: Chicago University Press.

Hardimon, M. O. (1994). "Role Obligations". *The Journal of Philosophy*, 91, št. 7, str. 333-363.

Miscevic, N. (ur) (2000). *Nationalism and Ethnic Conflict, Philosophical Perspectives*. La Salle in Chicago: Open Court.

MacCormick, N. (1982). *Legal Right and Social Democracy*. Oxford: Clarendon Press.

Miller, D. (1992). "Community and Citizenship". V Avinery, S. in de-Shalit, A., *Communitarianism and Individualism*. Oxford: Oxford University Press.

Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford: Oxford University Press.

Oldenquist, A. (1997). "Who Are the Rightful Owners of the State?". V Kohler, P. in Puhl (ur.), *Proceedings of the 19th Wittgenstein Congress.* Vienna: Pichler and Tempsky.

Tamir, Y. (1993). *Liberal Nationalism*. Princeton. N. J.: Princeton University Press.

Tolz, V. (1998). "Forging the Nation: Ntional Identity and Nation-Building in Post-Communist Russia". *Europe-Asia Studies*, 50, št. 6, str. 993-1022.

Williams, B. (1995). "Identity and Identities". V Harris, H. (ur.), *Identity*. Oxford: Clarendon Press.